

İnceleme Yazıları

ARŞİV DÜNYASI

Cilt:8 - Sayı:2
2021/Kış

TÜRKİYE'DE DİJİTAL ÇAĞDA BELGESEL MİRASA ERİŞİM: UNESCO DÜNYA BELLEĞİ PROGRAMI ÖRNEĞİ

Zehra ÖZBAY

Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Lisans Öğrencisi
zehra.ozbay@outlook.com

<https://orcid.org/0000-0001-6299-589X>

Serenay BAYKARA

Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Lisans Öğrencisi
sbaykara@bezmialem.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5906-6715>

ÖZ

Kültürel miraslar toplumun tarih bilincini ve kalkınmasını etkileyebilecek önemli etkenlerden biridir. Dolayısıyla kültürel miras kapsamında ele alınan belgesel mirasa erişim de oldukça önemli hale gelmiştir. Bu çalışma çerçevesinde belgesel mirasın kapsamı, seçim kriterleri, UNESCO'nun Memory of World (Dünya Belleği Programı) ve Türkiye'nin bu programa kayıtlı belgesel mirasları ele alınmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de UNESCO Dünya Belleği Programına kayıtlı belgesel mirasların erişim durumuna vurgu yapılmıştır. Uluslararası alanda bu konuyla ilgili yapılan çalışmalara ve kullanıcılara sunulan hizmetlere değinilmiştir. Ulusal ve uluslararası literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada öncelikle belgesel miraslara erişilebilirlik açısından değerlendirilerek farkındalık yaratmak amaçlanmıştır. Bununla birlikte Türkiye'de belgesel miraslar hakkında toplumsal bilinç oluşturacak çalışmalar gerçekleştirilmediği ve Dünya Belleği Programına kayıtlı belgelerin günümüzde uluslararası erişime açık olmamaları durumu eleştirilmiştir. Çünkü; günümüzde internet ortamında erişilemeyen bir bilginin, var olmadığı algısı oluşmaktadır ve bu durum, belgesel mirasın sürdürülebilirliğini ve kültürel varlığını tehlikeye sokmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Belgesel Miras, Dünya Belleği Programı (MoW), Erişilebilirlik, Dijital Çağ.

ACCESS TO THE DOCUMENTARY HERITAGE IN THE DIGITAL AGE IN TURKEY: THE EXAMPLE OF THE UNESCO MEMORY OF WORLD PROGRAM

ABSTRACT

Cultural heritage is one of the most important factors that can affect the historical consciousness and development of the society. Therefore, access to documentary heritage, which is considered within the scope of cultural heritage, has also become very important. Within the framework of this study, the content of documentary heritage, selection criterias, UNESCO's Memory of World Program and Turkey's documentary heritage registered in this program are discussed. In this context, the access status of documentary heritage registered in the UNESCO Memory of the World Programme in Turkey has been emphasized. A national and international literature review was conducted. Both national and international studies on this subject and the services offered to users are mentioned. In the study, it was aimed to raise awareness by mentioning the documentary heritage in terms of accessibility, and in addition, it was criticized that there are no studies to create social awareness about documentary legacies in Turkey and that the documents registered in the Memory of the World Program are not open to international access today. Because; Today, there is a perception that an information that cannot be accessed on the internet does not exist and this situation jeopardizes the sustainability and cultural existence of the documentary heritage.

Anahtar Kelimeler: Documentary Heritage, Memory of the World Program (MoW), Accessibility, Digital Age

Geliş Tarihi/Received: 13.12.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 21.12.2021

GİRİŞ

Belgesel miras, kütüphanelerde, arşivlerde, müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunur. Bellek kurumlarının bilgiyi muhafaza etmek kadar kullanıma sunma görevi de bulunmaktadır. Belgesel mirası toplamak, korunmasını ve erişilebilir olmasını sağlamak bellek kurumlarının öncelikli görevlerindedir. Bu nedene dijital çağ ile arşivlerin belgesel mirasları dijitalleştirme çalışmaları gerçekleştirmeye başlamıştır. Erişim ve koruma amacı ile yola çıkılan bu çalışmalar bu kurumları koleksiyonlarını dijitalleştirmelerine yöneltmiştir. Dijital ortamda saklayarak erişilebilir olmasını sağlamaya yönelik çalışmalar artış göstermektedir.

Kültürel miras materyalinin yaşatılması ve uzun vadede kalıcılığının sağlanması erişim yoluyla görünürlüğü artırarak mümkün olabilir. Tam da bu noktada dijital arşivlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Materyallerin çeşitli teknikler ve stratejiler doğrultusunda saklanması ve erişilmesi süreci dijital koruma olarak tanımlanabilir (Özbağ, 2010, s. 12; Samancı, 2018, s.25).

Belgelerin dijitalleştirilmesine ek olarak bu belgelerin çevrimiçi erişime sunulması belgesel mirasların korunmasını sağlar. Belgesel mirasları daha etkin hale getirmek için onları tanımlayıp üst verilerini oluşturup internet ile erişime hazır duruma getirmek gerekir.

BELGESEL MİRAS

Belgesel miras, İngilizce karşılığıyla “documentary heritage”, UNESCO tarafından dillerin, halkların ve kültürlerin çeşitliliğini yansıtan birer ayna ve hafıza olarak tanımlanmıştır (UNESCO, 2021a). 1987 yılında H. Booms tarafından “Tarihsel etkinliğin var olan kanıtlarının toplamı veya hayatta kalan geçmişle alakalı tüm belgeler” olarak tanımlanmıştır (Booms, 1987, s. 76). Hafıza, bireyin kimliğini oluşturduğu gibi, bireylerin oluşturdukları toplulukların kimliklerini de oluşturmaktadır. Toplum ilerlerken insanlığın ortak hafızasını kullanır ve bu ortak hafızanın oluşumunda da geçmişe ışık tutan belgesel miraslar yer almaktadır.

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nden yola çıkarak; tüm bireyler kültürel miraslara özgürce ulaşarak bunlardan yararlanma haklarına sahiptirler. Bu yüzden somut kültürel miras olarak sayılan belgesel mirasların korunarak sonraki nesillere aktarılması hem bilgi edinme hakkı hem demokratik bir ortam oluşması açısından yüksek önem arz etmektedir.

BELGESEL MİRASA ERİŞİM

Belgesel mirasların dijitalleştirilmesi son zamanlarda kurumların önemsedikleri öncelikli çalışmalardan biri olmuştur ve birçok ülkeden bu konuyla ilgili gerekli politikaların olması konusunda öneriler sunulmuş ve dijitalleşmenin önemine değinilmiştir (Council Conclusions on Participatory Governance of Cultural Heritage, 2014; Akça, 2007, s. 29).

Belgesel mirasları toplamak, korunmasını sağlamak ve erişilebilir olmasını sağlamak arşivlerin öncelikli görevleri arasındadır. Dijital çağla birlikte arşivlerin belgesel mirasları dijital ortamda saklayarak erişilebilir olmasına yönelik çalışmaları artmış ve hızlanmıştır. Erişim ve koruma amacı ile yola çıkılan bu hedefler doğrultusunda, bellek kurumlarını koleksiyonlarını dijitalleştirmeye yöneltmiştir. Dolayısıyla günümüzde tüm dünyada bulunan devlet arşivleri ve özel arşivler belgelerini dijital ortama aktarmak ve kullanıma sunmak için büyük bir dönüşüm içerisine girmiş bulunmaktadır.

Ancak belgesel miras dijitalleştirilirken de beraberinde bazı soru işaretleri getirmektedir. Belgelere zarar vermeden nasıl dijitalleştirilebileceği, nasıl kullanıma açılacağı gibi soruların yanı sıra sürekli gelişen ve yenilenen teknoloji nedeniyle formatların kısa sürede geçerliliğini yitirmesi endişesi de yer almaktadır. Bu kapsamda uluslararası ve ulusal ölçekte bazı kuruluşlar arşivlerin dijitalleştirilmesi süreciyle alakalı farklı rehberler hazırlamışlardır. 2003 yılında Avustralya Milli Kütüphanesi tarafından hazırlanan rehberde kullanıcının içeriğe erişim sağlayamamasının dijital süreklilik açısından en önemli tehdidi oluşturduğu ve eğer kullanıcı erişim sağlayamazsa, dijital

mirasın da kaybedildiği anlamına geldiği vurgulanmıştır (National Library of Australia, 2003). Bu nedenle belgelerin dijitalleştirilmesi, erişime açma işleminin tamamını değil sadece ilk adımını oluşturmaktadır.

Günümüzde tüm kullanıcı gruplarının da ortak beklentisi arşiv materyallerine dijital olarak erişebilmek haline gelmiştir. Dijitalleştirilmiş arşiv materyallerine erişim açısından kullanıcının kriterlerinde öne çıkanlar arasında içeriğe erişme hızı ve hizmet bedeli (ücretsiz/makul ücret) bulunmaktadır. Kuruma ait internet sayfasında kullanıcı dostu bir arayüz, hızlı kayıt olma, konu başlıkları ve katalog, detaylı tarama ve destekleyici içerikler (podcast, video vb.) bulunması erişimin verimliliğini ve kalitesini artırmaktadır. Bu açıdan dünyadaki bazı başarılı uygulamalar olarak İngiliz Milli Arşivi, Avustralya Milli Arşivi, Kongre Kütüphanesi (Library of Congress), İngiliz Kütüphanesi (British Library), Europeana örnek olarak gösterilebilir. Belgesel mirasa farklı yollarla erişim imkanının artırılması aynı zamanda farklı sosyal kesimlerden ya da özel ihtiyaçlı kullanıcıların da bilgi edinme hakkının sektöre uğratılmaması için büyük önem arz etmektedir.

Belgesel miraslar hakkında bireylerin uluslararası düzeyde farkındalık kazanması, insanlığın ortak belleği olan belgesel mirasların görünür kılınması, unutulmaması ve korunması için büyük ehemmiyete sahiptir. Belgesel miras farkındalığı, ülke bazında bakıldığında yerel miraslar açısından daha yüksek olsa da uluslararası anlamda yeterli seviyede değildir. Belgesel miras bilinci oluşturmak için yapılabilecek çalışmalar içerisinde hem yerel hem uluslararası ölçekte çalışmaların yer alması gerekmektedir. Bu çalışmaların en kapsamlısı olarak UNESCO tarafından 1992 yılında başlatılan Dünya Belleği Programı (Memory of World) gösterilebilir.

UNESCO DÜNYA BELLEĞİ PROGRAMI (MEMORY OF WORLD)

Dünya mirasını korumayı amaçlayan bir hareket oluşturma fikri I. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkmış olup, UNESCO’nun 1972 yılındaki genel kurulunda bir sözleşmeye bağlanmıştır. Bu sözleşmede dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan savaş, sosyal ayaklanmalar gibi sebepler yüzünden yok olma tehlikesi altında bulunan çok değerli mirasın korunması amaçlanmıştır (Edmondson, 2002, s. 3; Akça, 2007, s.16). Bu ihtiyaçtan yola çıkarak UNESCO çatısı altında Dünya Belleği Programı 1992 yılında başlatılmıştır. İlerleyen dönemlerde yapılan çalışmalarda kurumların koleksiyonlarında bulunan tehlike altındaki belgesel miraslar tespit edilmiş ve zaman içinde belgesel miras kavramının boyutları da genişletilerek, dijital ortamda oluşmuş belgelerin de belgesel miras olarak kabul görülmesine karar verilmiştir (Abid,1977).

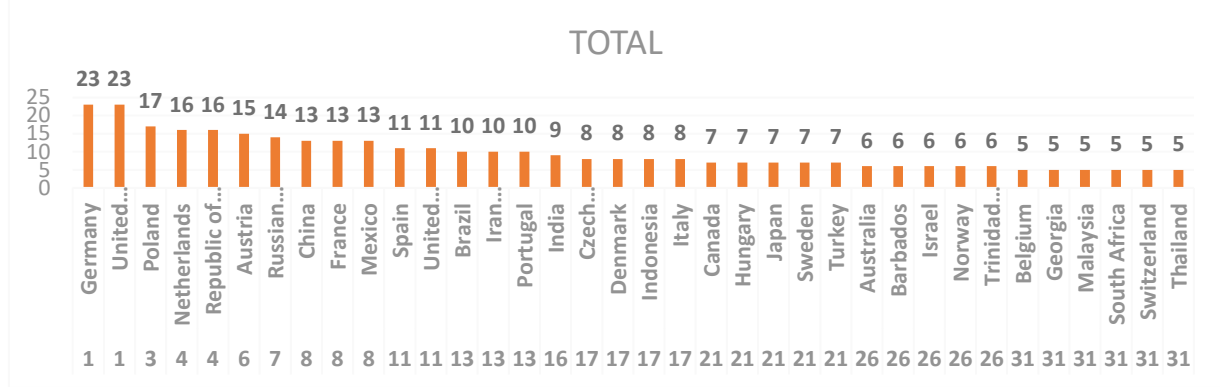
Programın temel amaçları arasında insanlığın ortak mirası olarak tanımladığı belgesel mirasların koruma altına alınması ve toplumsal farkındalık oluşturulması öne çıkmaktadır. Ayrıca, bu belgelerin korunması kapsamında belgelerin evrensel olarak dijital ortamda erişime açılması koruma politikalarının ilk önceliğini oluşturmaktadır.

2006 yılı itibari ile ülkemiz tarafından UNESCO Uluslararası Dünya Kütüğü’ne kayıtlı olan 7 belgesel miras bulunmaktadır. Bunlar;

1. Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü El Yazmaları (2001)
2. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi’ndeki İbn-i Sina Eserleri (2003)
3. Boğazköy Hitit Çivi Yazılı Tabletleri (2001)
4. Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi (2013)
5. Kültepe Eski Asur Ticaret Arşivleri (2015)
6. Divanü Lügati’t Türk (2017)
7. Piri Reis’in Haritası (2017) (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 2021).

UNESCO tarafından hazırlanmış olan Memory of the World internet sayfasında belgesel miraslar Afrika, Arap Ülkeleri, Asya ve Pasifik, Avrupa ve Kuzey Amerika, Latin Amerika ve Karayipler olmak üzere beş bölgeye ayrılarak sınıflanmıştır (UNESCO, 2021b).

Türkiye, Avrupa ve Kuzey Amerika bölgesinde sınıflandırılmıştır. Avrupa ve Kuzey Amerika bölgesine dahil edilen 41 ülke bulunmaktadır. Son yapılan 2018 Dünya Belleği Programı istatistiklerine göre, bu ülkeler arasında en yüksek belgesel mirası Memory Of World kütüğüne kayıtlı olan ülke Almanya'dır. Türkiye ise belgesel mirasları ile İtalya, Kanada, Japonya, Macaristan, Japonya ve İsveç ile 21. Sırada yer almaktadır (Şekil 1.)

Şekil 1. Ülkelere Kayıtlı Belgesel Miras Sayıları

Kaynak: (UNESCO Statistics of MoW, 2018, s. 2)

YAPILAN ÇALIŞMALAR

UNESCO tarafından Dünya Belleği Programının tanıtımı, bilinçlendirme, koruma ve erişim çalışmaları gibi temel görevleri olan komiteler oluşturulmuştur. Bu komitelerin faaliyetleri ve çalışma şekilleri ülkeye ve bölgeye göre farklılık göstermektedir. International Advisory Committee (Uluslararası Danışma Komitesi) ise Dünya Belleği Programıyla alakalı önerilerde bulunması ve Dünya Belleği Programına kayıt edilecek belgelerin eklenmesi ve çıkartılması göreviyle en üst yapılandırılmıştır. Komitede alınan kararlar doğrudan UNESCO'ya sunulur. Bu komiteye bağlı yardımcı kuruluşlar da bulunmaktadır. Alt komiteler; Büro, Koruma Alt Komitesi, Kayıt Alt Komitesi, Eğitim ve Araştırma Alt Komitesinden oluşmaktadır.

Bölgesel ve ulusal düzeydeki komiteler, UNESCO Dünya Belleği Programı uygulama sürecinde önem arz etmektedir. Komitelerin yapısı bölgeler arasında değişse de genel anlamda Dünya Belleği Programına teşvik, bilinçlendirme, mirasların korunması ve erişimi gibi temel görevleri misyon edinmektedirler. Erişim ve bilinçlendirme çalışmaları açısından bakıldığında en önemli karar alma organlarının Koruma ve Eğitim Araştırma Alt Komitelerinde olduğu görülmektedir.

PROJELER

İnsanlığın ortak belleği olarak işlev gören belgesel mirasların araştırmacılara ve halka tanıtılması, erişime sunulması ve farkındalık oluşturulması için bu alanda birçok proje gerçekleştirilmektedir. UNESCO Dünya Belleği Programı tarafından geliştirilmiş 27 proje bulunmaktadır. Bu projelerin büyük çoğunluğu koleksiyonların erişime açılması ve koruma altına alınması, kataloğunun hazırlanması üzerine yoğunlaşmıştır. Projelerden birine örnek olarak Türkiye'den İstanbul Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Kütüphanesi'ne ait 1300'e yakın el yazması eserden oluşan koleksiyonun kataloğunun hazırlanması, bilgisayar ortamında okunabilir hale getirilip harici diske (CD-ROM)'a aktarılması gösterilebilir (UNESCO, 2021c). Yürütülen projeler, koleksiyon özelinde ihtiyaca göre şekillenip faaliyete geçirilmiştir. Ancak günümüzde hala çevrimiçi ortamda erişime açılmış vaziyette değildir. Benzer şekilde "Memory of Russia" isimli projede Rus Devlet Kütüphanesinde bulunan el yazmalarının koruma altına alınması, katalog hazırlanması ve CD-ROM'a aktarılması sağlanmıştır.

Memory of World Programı kapsamında geliştirilen proje ve iş birlikleri, programın kapsamı geçmişini korumak ve yaşatmaktan daha da öteye taşıyarak geleceği de koruma altına almayı hedeflemektedir. Bu kapsamda geliştirilen projelerden biri olan The International Research on Permanent Authentic Records in Electronic Systems-InterPARES ile günümüzde dijital ortamda oluşmuş elektronik belgelerin uzun vadede nasıl muhafaza edilmesi gerektiği gibi konulara ilişkin çözüm üretmeyi amaçlamaktadır. Dünya Belleği Programı, ABD Kongre Kütüphanesi, UNESCO ve Cornell Üniversitesi tarafından işletilen, çevrimiçi kaynak sağlama ve gelişen dünyada bilgi kapasitesini artırmayı amaçlayan World Digital Library (Dünya Dijital Kütüphanesi) ile de bağlantılıdır.

PERSIST Programı, Aralık 2013 tarihinde başlatılan programın 2016 yılında Dünya Belleği Programı’nın bir parçası olması kararlaştırılmıştır. 2017 yılından itibaren IAC’ın bir kolu olan Koruma Alt Komitesi altında aktif olarak çalışmalar yürütmektedir. PERSIST programının çıkış amacı belgesel miras kapsamında bilginin korunarak sürdürülebilir bir şekilde erişime açılmasıdır. Bu kapsamda Uluslararası Arşivler Konseyi (ICA) ve Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonları (IFLA) ile iş birliği içerisinde Dünya Belleği Programının Güçlendirilmesi Eylem Planı da hazırlanmıştır (UNESCO PERSIST Programme, 2021).

TANITIM VE BİLİNÇLENDİRME ÇALIŞMALARI

Belgesel mirasın korunması sadece fiziksel anlamda bütünlüğünün korunması anlamına gelmekle kalmayıp aynı zamanda erişilebilir olması durumunu da içermektedir. Kullanıcı tarafından erişilmesi zor olan, ya da erişilemeyen bir materyalin var olmadığı varsayılmaktadır. Bu nedenle belgesel mirasın dijitalleştirilmesi ve özellikle çevrimiçi ortamda kullanıma açılması, Dünya Belleği Programı için de en hassas konuların başında gelmektedir. İnsanlığın ortak belleğini ve kültürünü oluşturan bu belgelerin uluslararası ortamda kullanıma açılması ve toplumda belgesel miras bilinci oluşturulması gerekmektedir. UNESCO ve Dünya Belleği Programı belgesel mirasların sürekli değişen ve gelişen günümüz teknolojisine ve internet çağına ayak uyduracak şekilde nasıl koruma altına alınarak dijital ortamda erişime açılması gerektiğiyle alakalı toplantılar ve konferanslar gerçekleştirmektedir.

UNESCO toplumun belgesel miras hakkında farkındalığının artırılması ve koleksiyonların tanıtımının yapılması için farklı yöntemler kullanmaktadır. Bunlardan biri 2004 yılından beri verilmekte olan Jikji Dünya Belleği Ödülüdür. Adını dünyanın en eski metal baskı kitabından alan bu ödül, belgesel mirasın korunmasına ve erişimine önemli ölçüde katkı sağlayan birey ve enstitülere verilmektedir. Ödül, UNESCO’nun bilgiye ve belgeye evrensel erişimi teşvik etme programı ile ilgilidir (UNESCO, 2021d).

IAC, Bölgesel ve Ulusal Komitelerin görevleri arasında da belgesel mirasın tanıtımı ve farkındalığı artırma çalışmaları bulunmaktadır. UNESCO internet sayfasında belgesel mirasın tanımı, korunması ve önemi hakkında bilgilendirici video içerikleri bulunmaktadır. 2018 yılında, Asya ve Pasifik Dünya Belleği Komitesi, kuruluşunun 20. yıldönümünde arşivini çevrimiçi ortama aktararak Asya-Pasifik bölgesine ait Dünya Belleği Programına kayıtlı belgesel miraslara erişim açısından çok büyük bir adım atmıştır. Komitenin internet sayfasında koleksiyonlara ait bilgilendirici yazılar ve harita ile görselleştirme çalışmaları da bulunmaktadır (MOWCAP Archive, 2021).

1999 yılında gerçekleştirilen dördüncü Dünya Belleği Uluslararası Danışma Komitesi toplantısında alınan tavsiye kararları arasında ağırlıklı olarak programın tanıtılması, pazarlama stratejileri, Dünya Belleği Kütüğüne kayıt kriterleri gibi temel konular bulunurken, 2017’de on üçüncüsü gerçekleştirilen toplantıda sürdürülebilirlik, açık erişim, dijitalleştirme, toplumsal farkındalık konularının ele alındığı görülmektedir (Petherbridge, Kitching ve Wolf, 1999; UNESCO, 2017)

TÜRKİYE’DE ERİŞİM DURUMU

Öncelikle, bir belgesel miras aday olarak gösterildiğinde UNESCO’nun belgeden ve sahibi olan kurumdan karşılmasını istediği belli başlı kriterler bulunmaktadır. Belgesel mirasın kaydı için en

genel kriter, belgenin tüm insanlık için ortak değer ve önem arz etmesidir. Esin Sultan Oğuz (2005, s. 324) tarafından yazılan makalede Dünya Belleği Seçim Kriterleri; etki, zaman, yer, insanlık, konu/tema, form/biçim, sosyal değer ve ikincil kriterler olarak özetlenmiştir. Bu genel kriterlerin yanı sıra başvuru için gerekli belgeler arasında yer alan adaylık formunda da aday gösterilen belgeye dair bazı sorulara yer verilmiştir. Bu alanlardan bir tanesi formun 10. maddesinde yer alan Koruma ve Erişim Yönetim Planı (Preservation and Access Management Plan) başlıklı kısımdır (UNESCO, 2021e). Bu alanda kurumdan belgenin hali hazırda dijitalleştirilmiş bir görüntüsünü ya da dijitalleştirme henüz yapılmamışsa nasıl yapılacağına dair bir planı arz etmesi beklenmektedir. Ancak bir plan olmaması durumunda da uygulanması düşünülen koruma, depolama ve erişim stratejilerini belirtmesi istenmiştir. Bu durum göz önüne alındığında, UNESCO'nun, belgenin Dünya Belleği Programına kaydından önce dijitalleştirilmiş olmasını beklediği ancak dijitalleştirme işleminin tamamlanmış olmasını kayıt için zorunlu tutmadığı sonucu çıkartılabilmektedir. Benzer şekilde 5. Madde Yasal Bilgi (Legal Information) başlığının altında yer alan 5.7 numaralı Erişilebilirlik (Accessibility) alanında da ögeye ya da koleksiyona nasıl erişileceğinden, eğer belgeye erişim kısıtlaması getirilmesi gerekiyorsa sebeplerinden bahsedilmesi istenmiştir. Her iki kısımda da öğelerin dijitalleştirilmesinin tavsiye edildiği vurgulansa da adaylık ve kayıt için belgelerin dijitalleştirilmiş olması bir zorunluluk haline getirilmemiştir.

Erişim için dijitalleştirme, Koruma Alt Komitesi tarafından da önerilmekte ve teşvik edilmektedir. Belgesel mirasın koruma altına alınması kapsamında dijitalleştirilmesinde ise kalıcı erişim tek nihai çözümdür. Dünya Belleği Programının da temel amacı olan belgesel mirasın demokratikleştirilmesi ve evrensel anlamda ulaşılabilir olması ancak kalıcı erişim ile mümkün kılınabilir. Belgesel mirasın dijitalleştirilmesindeki en önemli nokta olan içeriğe sürdürülebilir erişim sağlanabilmesi kriterini yukarıda belirtilen başvuru formunda da UNESCO mercek altına almaktadır. Ancak, program kapsamında kurumların teşvik edilmesi ve komite kararlarında da sıklıkla bu konuya değinilmesinin bazı durumlarda sadece kâğıt üzerinde kaldığı gözlemlenebilmektedir. Bu duruma Boğaziçi Üniversitesi Gözlem ve Deprem Araştırma Enstitüsü Kandilli Rasathanesi El Yazmaları örnek gösterilebilir. El yazmaları Dünya Belleği Programına 2001 yılında kaydedilmiş ve yine program desteğiyle yaklaşık 1300 eserden oluşan bu koleksiyonun kataloğunun hazırlanıp yayımlandığı, eserlerin bilgisayarca okunur hale getirilip CD-ROM'a aktarıldığı bir proje yürütülmüştür (UNESCO,2021c). Ancak proje daha ileri götürülmemiş ve koleksiyon internet üzerinden kullanıcıların erişimine açılmamıştır. Bu koleksiyon için hazırlanan başvuru formunda da koleksiyonun dijitalleştirilmesi ve çevrimiçi erişime açılmasıyla alakalı bir bilgi verilmediği gözlemlenmiştir (Kandilli Observatory, 1999). Bir diğer örnek olan İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi İbn-i Sina Yazmaları Koleksiyonu, 2003 yılında kütüğe kaydedilmiştir. İbn-i Sina Yazmalar Koleksiyonu için hazırlanan formda ise dijitalleştirme çalışmalarının hızla devam ettiği vurgulanmıştır (The Works of Ibn Sina, 2001). Günümüzde koleksiyon dijitalleştirilmiş ve Yazma Eserler Kurumu internet sayfasında yer alan Yazma Eserler Portalı aracılığıyla kullanıma sunulmuştur. Ancak eserlerin görüntüsüne sadece üyelik sonrası erişilebilmektedir. Üyelik sırasında ise uluslararası erişime engel olacak süreçler bulunmaktadır. Günümüzde Türkiye'nin Dünya Belleği Kütüğüne kayıtlı yedi belgesel mirası bulunmasına rağmen bu koleksiyonların ve eserlerin dijitalleştirilmesi ve kullanıma açılması için kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu internet sayfasında ek sayfada yer alan Dünya Belleği Programı alanında kütüğe kayıtlı eserler listelenmiş ama bunlara nasıl erişileceğiyle alakalı bağlantı paylaşımı ya da bilgilendirme yapılmamıştır (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2021).

Bu eksikliklerin birbiriyle doğrudan bağlantılı iki temel nedeni bulunmaktadır. Önceki bölümde belirtilen, UNESCO'nun başvuru sırasında herhangi bir dijitalleştirme zorunluluğu belirtmemesi ve buna bağlı olarak da koleksiyonun kalıcı erişime açılmasının tamamen koruyucu kurumların inisiyatifine bırakılmış olmasıdır. Dünya Belleği Programına bağlı komitelerin kayıtlı koleksiyon ve eserlerin takibini yeterli yapmaması, dijitalleştirme üzerine projeler gerçekleştirilmemesi ve uzun süre geçmesine rağmen hala erişim problemi yaşanan kayıtlara bir yaptırım uygulanmaması sorunu daha da derinleştirmektedir. Bu problem, doğrudan Dünya Belleği Programının motivasyonu olan insanlığın ortak mirasına eşit ve demokratik erişim prensiplerine ters düşmekte ve gidişatını sekteye uğratmaktadır. Dijitalleştirme ve erişime açma işlemlerinin kurumların kararına bırakılması ve

UNESCO’nun bu belgelere erişim üzerindeki tek söz hakkının tavsiye vermek oluşu, sadece mirasın korunmasını ve kullanılmasını engellemekle kalmayıp, adaletsiz bir ortam da yaratmaktadır. 2002 yılında UNESCO tarafından yayınlanan Belgesel Mirası Korumaya İlişkin Yönerge metninde de erişim hakkı “Herkesin bir kimliğe ve dolayısıyla belgesel mirasına erişim hakkı vardır. Bu, onun var olduğunu ve nerede bulunacağını bilme hakkını içerir.” olarak tanımlanmıştır (Edmondson, 2002, s. 15). Dolayısıyla belgesel mirasın uluslararası erişime açılmaması, sadece mesleki bir gereksinimden daha da öte insani bir sorumluluktur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kuruluşunun ilk yıllarında tehlike altındaki belgesel mirasların topluma kazandırılması amaçlanmıştır. Fakat günümüzdeki koşullar farklılık göstermiştir ve belgesel miras kavramının kapsamı genişletilmiştir. Artık yalnızca tehlike altında olan belgesel miraslar değil, tehlike altında olmasa da önem değeri taşıyan belgelerin de topluma kazandırılması gerektiği düşünülmektedir.

Güvenlik, gizlilik, mahremiyet gibi sebeplerden dolayı belgesel miraslara sınırlama koyulması gerekli ise açıkça tanımlanmalı ve erişim kısıtlaması, belirli sınırlı süreler içerisinde olmalıdır. Kısıtlamaların da kullanıcıların olası itirazlarına karşın mevzuatlarla desteklenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, UNESCO’nun program kapsamında ülkelerin kendi koşulları da göz önünde bulundurularak ülkelerle iş birliği yapılmalı ve bunun sonucunda kütüğe kayıtlı belgesel mirasların dijitalleştirilip korunması ile ilgili yasal bir mevzuat düzenlenmesi önerilebilir.

Dünya Belleği Programına kaydedilen belgelerin mutlaka dijitalleştirilerek uluslararası erişime açık olması gerekmektedir. Programa kaydedildikten sonra hangi belgelerin dijitalleştirilip dijitalleştirilmediği ile UNESCO tarafından gerekli kontrolleri yaparak yaptırımlar uygulanabilir. Diğer bir öneri ise, kütüğe kaydedilmeden önce belgelerin dijitalleştirilmiş olması zorunluluğu UNESCO seçim kriterlerine eklenmelidir. Bu zorunluluk kurumları da ellerindeki materyali olabildiğince hızlı bir şekilde dijitalleştirerek erişime açmaya teşvik edecektir. Dijitalleştirme süreci sadece görsellerin internet ortamına aktarılması olarak algılanmamalıdır. Kullanıcı erişimine açılacak sayfa ve içerikler, evrensel erişim kriterleri dikkate alınarak tasarlanmalı ve hazırlanmalıdır.

Aynı zamanda, UNESCO kütüğe kaydedilmiş veya aday gösterilen belgesel mirasların erişimin durumunu tespit edebilmelidir. Bu tespiti sağlamak için ülkelerden her yıl komite raporunun alınması zorunlu tutulabilir. Ülkeler, raporlarında kütüğe kayıtlı ya da kaydedilecek belgesel mirasların dijitalleştirilmesi durumunu ve önerilerini bu raporda sunmalıdır. Belgelerin dijitalleştirilmesindeki son durum ve dijitalleştirilme teknikleri gibi konular ele alınmalıdır. Zorunlu tutulacak olan bu rapor sayesinde ülkeler her yıl kendi belgesel miraslarına erişimi gözden geçirecek ve bu sayede ülke bazlı çalışmaların sürekliliği ve verimliliği sağlanacaktır. Böylece belgesel mirasa erişim etkinliğinin kontrolü de artacaktır. Kurumların öncelikli hedefi ise, koleksiyonlarındaki belgesel mirasları programa kaydetmek ve sertifika almak değil, bu belgelerin topluma en etkili şekilde ulaştırılmasını amaçlamak olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abid, A. (1997). 'Memory of the World': Preserving our documentary heritage. *Museum International*, 49(1), 40-45.
- Akça, S. (2017). *Dijital insanî bilimler yaklaşımıyla kültür varlıklarının görünürlüğünün ve kullanımının artırılması: Türkiye için kavramsal bir model önerisi (Increasing the visibility and usage of cultural heritage objects with the digital humanities approach: A proposal of a conceptual model for Turkey)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Booms, H., Joldersma, H., Klumpenhouwer, R. (1987). Society and the formation of a documentary heritage: issues in the appraisal of archival sources. *Archivaria*, 69-107.
- Edmondson, R., UNESCO, UNISIST (Program), & International Federation of Library Associations and Institutions. (2002). Memory of the world: General guidelines to safeguard documentary heritage. Paris: General Information Programme and UNISIST, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Kandilli Observatory and Earthquake Research Institute Manuscripts : Memory of the World Register Nomination Form (1999) . 09.11.2021 tarihinde http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/mow/nomination_forms/turkey_kandilli.pdf adresinden erişildi.
- National Library of Australia, UNESCO, Information Society Division. (2003). *Guidelines for the preservation of digital heritage*. Canberra: Paris, France.
- Özbağ, D. (2010). *Ulusal dijital kültür mirasının korunması ve arşivlenmesine yönelik kavramsal bir model önerisi*, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Petherbridge, G., Kitching, C., Wolf, C. (1999). "Memory of the World" Programme. (External evaluation report). Executive summary. Fourth Meeting of the International Advisory Committee of the "Memory of the World" Programme Final report. Viyana.
- Samancı, M. (2018) *Kültürel mirasın korunmasında web arşivleme ve ulusal kütüphane uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- The Works of Ibn Sina in the Süleymaniye Manuscript Library: Memory of the World Register Nomination Form (2001). 09.11.2021 tarihinde https://en.unesco.org/sites/default/files/turkey_works_ibn_sina_suleymaniye_manuscript_library.pdf adresinden erişildi.
- UNESCO (2017). Final Report By The International Advisory Committee (IAC) On The Review Process Of The Memory Of The World Programme. UNESCO Headquarters, Paris
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu (t.y.). UNESCO Dünya Belleği Programı, 02.11.2021 tarihinde <https://www.unesco.org.tr/Pages/127/124/UNESCO-D%C3%BCnya-Belle%C4%9Fi-Program%C4%B1> adresinden erişildi.
- UNESCO Memory Of World Archives (t.y.), About the MOWCAP Archive, 03.11.2021 tarihinde <https://mowcaparchives.org/> adresinden erişildi.
- UNESCO (t.y.). Memory Of World Programme, 01.11.2021 tarihinde <https://en.unesco.org/programme/mow> adresinden erişildi.
- UNESCO PERSIST Programme (t.y.). About PERSIST, 05.11.2021 tarihinde <https://unescopersist.org/about/> adresinden erişildi.
- UNESCO Statistics Of Memory Of The World (Aralık,2018). 04.11.2021 tarihinde. https://en.unesco.org/sites/default/files/statistics_of_mow.pdf adresinden erişildi.

- a) UNESCO (t.y). Safeguarding the Memory of World, 02.11.2021 tarihinde <https://en.unesco.org/memoryoftheworld/recommendation2015> adresinden erişildi.
- b) UNESCO (t.y.). National Memory of the World Committees, 04.11.2021 tarihinde <https://en.unesco.org/programme/mow/national-committees> adresinden erişildi.
- c) UNESCO (t.y). Turkey - manuscripts of kandilli observatory, 02.11.2021 tarihinde <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/memory-of-the-world/projects/full-list-of-projects/turkey-manuscripts-of-kandilli-observatory-project/> adresinden erişildi.
- d) UNESCO (t.y.), UNESCO(Jikji Memory of World Prize. 05.11.2021 tarihinde <https://en.unesco.org/prizes/jikji-mow-prize> adresinden erişildi.
- e) UNESCO (t.y.) , Nomination form international memory of the world register. 02.11.2021 tarihinde https://en.unesco.org/sites/default/files/mow_register_nomination_form_en.pdf adresinden erişildi.